

כשיציאת מצרים (לא) מחליפה את מעשה הבריאה

הרב ייץ גרינברג - ygreenberg@hadar.org

פרשת ואתחנן תשפ"א

עברית: עליזה רז-מלצר

בפרשתנו ממשיך משה בתיאור מסעו במדבר של דור מצרים ובהוראת מסריה והנחיותיה של התורה, על פי סדר החשיבות שהוא מקנה להן.¹ הביטוי הדרמטי ביותר לתובנה שלו מופיע בחזרה שלו על עשרת הדברות. הניסוח שלו מאדיר את הדיאלקטיקה המיוחדת בין האוניברסלי לפרטיקולי, זו שמשקפת את החזון המקראי, שהוא בעת ובעונה אחת מתמקד בעם ישראל ומכוון לאנושות כולה.

חרף המקום המרכזי שמקבלים עשרת הדברות (אחרי הכל, הם עומדים במרכזה של ברית סיני), הטקסט המופיע בפרשתנו אינו זהה לתיאור בספר שמות. ה'סטייה' הבולטת ביותר מהנוסח המקורי נרשמת במצוות שמירת שבת. בפרשת יתרו נאמר כי יש לנוח בשבת מכל מלאכה, מצוותה שמטרתה הזדהות עם תהליך בריאת העולם (ושחזורו) ועם השמחה על השלמתו בכך שחיים את החיים כפי שהם. כאשר

¹ ר' דבריי לפרשת דברים: הנארטיב של משה - ושלנו.

אלוהים 'מסיים' את מלאכת הבריאה הוא נח ונהנה מהיותו. כאשר אנו חוגגים בשבת את הבריאה וחיים בתוכה, אנו מחקים בעצם את אלוהים, גם אם במהלך ששת ימי השבוע נמשיך לפעול למען תיקון עולם.²

בחיבורים קודמים אני טוען שסיפור הבריאה אינו דיוקן של תהליך היצירה האלוהית והופעת הסדר הטבעי, אלא דימוי של העולם המושלם כפי שייראה בשיא הבריאה. גן עדן - מציאות מושלמת נטולת עוני, דיכוי, מלחמה או מחלה - כך ייראה העולם כשנסיים לתקן את כל פגמיו. זוהי משאלת הלב של אלוהים מן העולם המתפתח והוא מזמין את בני האדם לברית של שותפות שמטרתה להשלים את העבודה.³

בספרי הדרך היהודית אני טוען כי השבת היא מועד של קדושה, טעימה של עולם עתידי.⁴ ב-25 שעות שבת אנשים חיים שלמות זו בזמן הווה. כך הם זוכים לטעימה (הגם שהיא זמנית) מגן עדן עלי אדמות ונטענים מוטיבציה להמשיך לעבוד בשאר ימות השבוע למען עולם מתוקן ושלם. לאחר שטעמו מהאידיאל שוב לא יסתפקו במציאות לקויה גם אם הם חיים טוב ונהנים מסביבתם ומן הסיפוקים הרבים שהיא מציעה. בהשראת השבת, ממשיכה היהדות לתפקד כיצירה אוונגרדית, כקהילה מחנכת וכמודל נחשוני

² בראשית ב, 3 "אשר ברא אלוהים לעשות" - אלוהים ברא כדי שהעשייה תימשך. נראה שגם בבראשית רבה עומדים על פער זה: "כָּל מֵה שֶׁנִּבְרָא בְּשֵׁשֶׁת יָמֵי בְּרֵאשִׁית צָרִיכִין עֲשִׂיהָ" (יא, ו).

³ ר' חיבורי על פרשות [בהר בחוקותי: החזון האוטופי של היהדות לשוויון אוניברסלי](#), אמור: שותפיו של האל ו [בראשית: בריאה](#).

⁴ ר' גם דבריי לפרשת [ויקהל פקודי: מרחב קדוש, זמן קדוש](#).

לחיקוי - דגם של חברה שהחלה בתהליך להשגת צדק מוחלט, כבוד ושלום לכל.⁵ כך מצטיירת השבת בעשרת הדברות המתוארים בספר שמות.

אך בפרשת ואתחנן השבת מתוארת כשחזור של יציאת מצרים. כשם שאלוהים גאל את בני ישראל מעבדות, כך כל בני האדם - אדונים ועבדים כאחד - ישוחררו מעבודה, יחוו חירות ויתנסו בחיים ובהגשמה עצמית בצורה מזוקקת. (דברים ה, 14-16).

ההסבר נראה כאילו הוא מופנה רק לעם היהודי ולחוויות שלו. אך זהו בדיוק המקום שבו מתגלה הדיאלקטיקה של התורה. סיפור יציאת מצרים מתואר באופן מקביל ושווה לתיאור של הבריאה/גאולה. הם מתחלפים ביניהם ללא הנד עפעף ובלי להציע הסבר מניח את הדעת. איך ייתכן? התשובה היא שיציאת מצרים היא מימוש חלקי של המחויבות האלוהית לגן עדן אוניברסלי. יציאת מצרים היא מקדמה ראשונה על חשבון הגאולה האוניברסלית. גאולה זו היא הבטחה לעולם - התחייבות לגאולה אוניברסלית עתידית.

דפוס זה והשלכותיו צמחו מתוך המודל שבמסגרתו אלוהים מגייס את כלל האנושות לברית של הצפת העולם בחיים.⁶ בהמשך, אלוהים נכנס בברית עם אברהם, שרה ובני משפחתם, במסגרתה הם ישמשו מחנכים, מודל לחיקוי וקהילה פורצת דרך הקובעת את הקצב לאנושות. הברית היהודית אינה מהווה חלופה לברית עם האנושות. מטרתה לשמש דוגמה חיה הממשיכה לאשש את דרכי האנושות. במקדם

⁵ גרינברג, י. הדרך היהודית.
⁶ ברית נח, בראשית ח 22 ואילך; ט 1-9.

או במאוחר כל בני האדם יזכו ליהנות מהעולם המתקון. העידן המשיחי הוא יציאת מצרים בקנה מידה רחב.

עם הזמן, התפרקה הדיאלקטיקה היהודית המורכבת מן הסינתזה של האוניברסלי/פרטיקולי. לאורך ההיסטוריה, מגוון יהודים וזרמים ביהדות הפנו עורף לאנושיות אוניברסלית ופירשו את התורה והבטחותיה כמסרים המופנים אך ורק ליהודים.⁷ אעז ואומר שצמצום נקודת המבט (כפי שהיא מתבטאת בקרב פלגים מסוימים במגזר החרדי) מוביל למצב שבו היהודים והיהדות נראים אדישים לגורל העולם. היהדות הופכת לדת שבטית. בתרבות הגלובלית שלנו, רבים נוטשים יהדות כזו כדי לחיות במסגרות המכילות את כלל האנושות.

הקיצוניות השניה הופיעה בתרבות המודרנית ונחווה בה בעוצמה גבוהה. רבות התנועות המהפכניות של "יהודים לא-יהודיים"⁸ המנסחים מחדש את ההבטחה המקראית כך שתפנה תמיד רק לכלל האנושות. כיוון שכך, הם נוטשים ו/או דוחים את זהותם היהודית באמונה שהאוניברסליזם - בערכי כבוד, שוויון וצדק - הוא הסטנדרט המוסרי העליון והתוצר ההיסטורי הטוב ביותר.

⁷ מושג הנבחרות שדרג את היהדות ושנמך את כלל האנושות. ביטוי קלאסי לכך הוא השינוי בפרשנות של מידות האל - אינסופיות, שוויון, ייחודיות, באופן שייפנו ליהודים בלבד. ר' משנה המובאת במסכת סנהדרין לז(א) המוסיפה לטקסט המשנאי המקורי את המילה "מישראל" "כָּל הַמְּקִיָּים נִפְשָׁא אַחַת מִיִּשְׂרָאֵל, מֵעֵלָה עָלָיו הַכְּתוּב כָּאֵלוֹ קִיָּים עוֹלָם מְלֵא". אין ספק שהמסקנה המתבקשת היא שרק עם ישראל נברא בצלם אלוהים. אך התורה (והמשנה) אומרות מפורשות שכל בני האדם נבראו בצלם אלוהים. אדם וחווה לא היו יהודים.

⁸ איזאק דויטשר טבע את המונח "יהודים לא-יהודיים" לתיאור אינטלקטואליים רדיקליים (כמוהו) המפנים עורף ליהדותם כדי לממש את החזון (היהודי) לתיקון עולם על בסיס אוניברסלי.

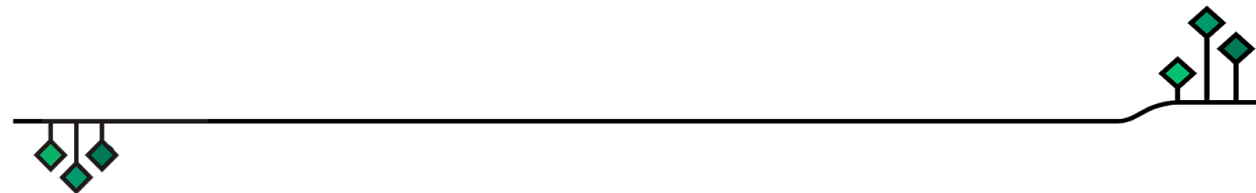
Isaac Deutscher, *The Non-Jewish Jew*, Oxford University Press, 1968.

במסקנה זו, מחמיצים האוניברסליסטים את כוחה של הדיאלקטיקה היהודית. האוניברסליזם הפכה להומוגניזציה של האנושות. בהיסטוריה, הומוגניזציה מסוג כזה הובילה תכופות לשלילת כבוד האדם ואף לדיכוי ישיר, לא רק של יהודים אלא גם של מיעוטים אחרים. דוגמה קיצונית לכך הוא סטלין שהיה אחראי לדיכוי עמים רבים, לא רק היהודים, כאמצעי ליצירת קומוניזם אמתי וטהור. האגף היהודי של התנועה הקומוניסטית הסובייטית, ה'בֶּסְקָצְיָה', שש להוביל סגירה שיטתית של בתי כנסת, ישיבות ומרכזים קהילתיים כדי לזרז את הגשמת האוטופיה הקומוניסטית של סטלין.

הסטנדרטיזציה הכפויה הייתה לאויבת של נאמנויות שבטיות, תרבויות מקומיות וקשרים משפחתיים. בשנות שלטונה היא פגעה בקשרים ובנאמנויות בינאישיות. בגרסתה הקיצונית ביותר היא הובילה לטוטליטרזם ולאחידות כפויה. תכופות, התוצאה לא הובילה לכבוד אוניברסלי אלא דווקא לדיכוי אוניברסלי. האוניברסליות הכפויה פגעה בקשרים מקומיים ואנושיים המעשירים את חיי האדם - קשרים המשמרים את ממדיו האנושיים של כוח ומבטאים כבוד כלפי הפרט וקהילות קטנות יותר. גם בתחומי כלכלה, גלובליזציה שיוצאת משליטה משטיחה הבדלים מקומיים ומותירה את החלשים בצד הדרך.

המודל האידיאלי של היהדות הוא אוניברסליות של כבוד וערכים המורכבת מקשת של קבוצות ודתות. בני אדם שיהיו מאוחדים בחזון משותף של עולם מתוקן, אך מקדשים את הגיוון ומפיקים תובנות מתרבויות שונות ומשלל דתות. הרעיון היהודי הוא לארוג את הדיאלקטיקה האוניברסלית/פרטיקולית אל תוך התרבות, הדת והקהילה. האוניברסליות והפרטיקולריות מעשירות ומאירות זו את זו. הן יוצרות מערכת

אנושית יותר, תרבותית, רב-רבדית ופחות שתלטנית, ותרבות אוניברסלית המקדשת שונות ומועשרת מהשפעות אנושיות רבות ומגוונות.

מצד אחד, השבת היא חוויה יהודית, מקומית ומשפחתית בתוך מסגרת לאומית ברורה. בה בעת, היא מהווה מודל לכלל בני האדם, אם בצורך 'לכבות' את הפלטפורמות האוניברסליות או בקביעת זכות לפסק זמן של כל העובדים בעולם. גם יציאת מצרים היא בעת ובעונה אחת גאולה יהודית היסטורית ומודל המעביר מסר לכלל בני האדם שגם הם נועדו לחופש נועדו וביום מן הימים יזכו לגאולה.

